

УДК 821.161.3«1920/1930»

І. У. Каляда

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

**БЕЛАРУСКІ КІНЕМАТОГРАФ:
ЗАРАДЖЭННЕ І ПЕРШЫЯ ЭТАПЫ СТАНАЎЛЕННЯ (1920–1930-Я ГГ.)**

1920-я гг. у нашай краіне адзначаны правядзеннем палітыкі беларусізацыі, у рэчышчы ажыццяўлення якой была звернута ўвага на стварэнне свайго нацыянальнага кінематографа. У артыкуле разглядаецца пытанне аб тым, як зараджалася беларускае кіно, якія праблемы ўзніклі, як вырашаліся, чаму былі прысвечаны першыя беларускія кінастужкі. Звяртаецца ўвага на тэматыку першых беларускіх мастацкіх фільмаў. Разглядаюцца сродкі і метады прапаганды твораў кінематографа сярод насельніцтва.

Ключавыя словы: нацыянальная культура, палітыка беларусізацыі, нацыянальны кінематограф, мастацкі фільм, беларускае кіно, прапаганда.

I. V. Koleda

Belarusian State Technological University

**BELARUSIAN CINEMA: THE BIRTH AND EARLY STAGES OF DEVELOPMENT
(1920–1930'S)**

1920's in our country marked belorussizatsii conduct policy, in line with the implementation of which has been paid attention to the creation of the national cinema. The article deals with the question of how the Belarusian cinema was conceived, what problems occur, how to decide what the first Belarusian movies were dedicated. Attention is drawn to the theme of the first Belarusian feature films. The article consider ways and means of propaganda cinema works among the population.

Key words: national culture, Belarusization policy, the national film, feature film, the Belarusian cinema, propoganda.

Уводзіны. 1920-я гг. ў гісторыю Беларусі ўвайшлі як перыяд адраджэння, росквіту беларускай культуры і мовы. Па сутнасці, унікальнай з'явай гэтага часу стала палітыка беларусізацыі, праграма якой уключала перавод на беларускую мову справаводства партыйнага, дзяржаўнага, прафсаюзнага і кааператывнага апаратаў, вылучэнне беларусаў на партыйную, савецкую, прафсаюзную і грамадскую работу, арганізацыю школ, сярэдніх і вышэйшых навучальных устаноў з выкладаннем на беларускай мове, развіццё беларускай літаратуры, навукова-даследчай працы па ўсебаковым вывучэнні Беларусі, пашырэнне беларускага друку. Разгортвалася дзейнасць культурна-асветных устаноў. Усё большая ўвага ўдзялялася прапагандзе сярод насельніцтва твораў кінамастацтва.

Асноўная частка. На Беларусі да 1920-х гг. кінавытворчасці не было. Першыя дакументальныя кіназдымкі былі зроблены аператарамі-кінахранікёрамі Петраграда і Масквы. Існаваў таксама пракат замежных кінастужак нямога кіно.

Пасля Кастрычніка 1917 г. кінавытворчасць паступова пераходзіла да дзяржавы. Так, у 1922 г. было створана Упраўленне па справах кінематографіі – «Кінорэспубліка» (Кіно Рэспублікі Беларусь) (тут трэба заўважыць, што ўжо праз год яно было распушчана, таму што не мела трывалай матэрыяльнай базы, а ўсю яе маёмасць і адміністрацыйна-

гаспадрчыя функцыі перадалі Мінскаму гарадскому аддзелу народнай адукацыі).

Новая арганізацыя – Беларускае пралеткіно – пачала сваё існаванне ў маі 1924 г. Аднак і для яе многія праблемы, звязаныя з вытворчасцю кіно, аказаліся невырашальнымі. Таму ў снежні 1924 г. быў прыняты дэкрэт СНК БССР аб утварэнні пры Наркаме асветы Дзяржаўнага ўпраўлення па справах кінематографіі і фатаграфіі (Белдзяржкіно), якое ў хуткім часе атрымала права на манополію кінапракату ў межах рэспублікі. Вытворчая дзейнасць Белдзяржкіно пачынаецца з 1926 г., калі быў створаны першы мастацкі фільм «Лясная бэль», прысвечаны барацьбе беларускіх партызан у 1920-я гг. (пастаўлены па аповесці пісьменніка М. Чарота «Свінапас», сааўтарам з'яўляўся рэжысёр Ю. Тарыч). За даволі кароткі час свайго існавання гэтая маладая арганізацыя не толькі стварыла кіно ў гарадах і надала яму адпаведныя формы, але і пачала дзейнічаць на вёсцы, дзе працавалі кінаперасоўкі. У 1920-х гг. 25 першых кінамеханікаў, выпускнікоў спецыяльных курсаў, выехалі ў аддаленыя вёскі з такімі кінаперасоўкамі.

Для таго каб прасунуць кіно на вёску, упраўленне Белдзяржкіно стварыла спецыяльны аддзел «Кіно – вёсцы», да працы ў якім былі прыцягнуты не толькі кінаўправы, але і акруговыя выканкамы, Наркамзем і кааператывы.

Трэба адзначыць, што першапачаткова беларуская кінастудыя была створана і працавала ў Ленінградзе, таму што ў Беларусі не знайшлося матэрыяльнай базы і кадраў кінаробнікаў для правядзення здымак. У далейшым была пераведзена ў Мінск. Хутка на новай кінастудыі, якая атрымала назву «Савецкая Беларусь» (1928 г.), пачаліся работы па стварэнню новых мастацкіх фільмаў. Кінавытворчасць у краіне пачалася з кінахронікі. Першыя кіназдымкі адбыліся 1 мая 1925 г. у Мінску – гэта былі дэманстрацыя працоўных, ваенны парад, народныя гулянні (над першымі хранікальна-дакументальнымі фільмамі працаваў аператар М. Лявонцьеў).

Такія стужкі, як «Такая наша Беларусь», «Заваяваная зямля», «З багны балот», «Беларуская вёска», паказалі маляўнічыя мясціны, працавітага беларуса, які змагаецца за лепшую долю.

Разам з тым адзначым, што пры значным развіцці дакументальнага кіно ў 1920-я гг., яно не змагло выйсці на ўсесаюзны экран ні з адным дакументальным ці навукова-папулярным фільмам.

Першыя беларускія мастацкія фільмы па сваёй тэматыцы падзяляліся на фільмы, прысвечаныя грамадзянскай вайне («Лясная бэль» (1926), «Хвоі гамоняць»), гісторыка-рэвалюцыйным падзеям («Кастусь Каліноўскі» (1928)), барацьбе ў Заходняй Беларусі («Да заўтра» (1929)), мірнаму будаўніцтву («У вялікім горадзе» (1928), «Песня вясны» (1929)). Так, у сваёй кінакарціне «Да заўтра» Ю. Тарыч на прыкладзе жыцця вучняў Першай беларускай гімназіі ў Заходняй Беларусі паказаў складаную праблему таго часу – жыццё беларусаў у Заходняй Беларусі, іх жаданне аб'яднацца ў адзіную дзяржаву, якая была разарвана Рыжскім дагаворам 1921 г.

Звярталіся беларускія майстры кіно і да гісторыі свайго народа. У 1928 г. выходзіць у пракат кінастужка «Кастусь Каліноўскі» (рэжысёр У. Гардзін), дзе кіраўнік паўстання паказаны як рамантычны персанаж авантурна-крымінальнай гісторыі. Фільм карыстаўся поспехам у глядача, хаця аўтарам і не ўдалося паказаць сацыяльныя прычыны паўстання, ролю Каліноўскага як важнага, сапраўднага карціну жыцця народа.

У 1930 г. выйшла на экран першая работа маладога беларускага рэжысёра У. У. Корш-Сабліна «У агні народжаная», прысвечаная 10-годдзю Савецкай Беларусі, дзе ў вобразна-метафарычнай форме былі адлюстраваны гістарычныя падзеі мінулага беларускага народа, які дарэмна стагоддзямі шукаў папараць-кветку, сцвярджалася, што Савецкая Беларусь, народжаная ў агні рэвалюцыі, стала сімвалам кветкі шчасця.

Важным этапам у развіцці беларускага кінамастацтва з'явіўся пераход да гукавога кіно, што значна пашырала яго магчымасці. У жніўні 1929 г. на кінастудыі Белдзяржкіно была створана спе-

цыяльная гукавая лабараторыя, якая займалася канструяваннем гуказапісваючай апаратуры.

Першая гукавая кінапраграма «Пераварот» была створана Ю. Тарычам у 1930 г. Яна складалася з прамовы старшыні Саўнаркама БССР М. Галадзеда, канцэртных нумароў у выкананні беларускіх артыстаў і інш. Дэманстравалася праграма ў першым гукавым кінатэатры рэспублікі «Чырвоная зорка» у Мінску і выклікала вялікую цікавасць у глядачоў.

У кінакамедыях У. Корш-Сабліна «Шукальнікі шчасця» (1936) і «Маё каханне» (1940) загучала музыка І. Дунаеўскага.

Разам з тым пасля стварэння на Беларусі гукавога кіно ўзнікла пытанне яго мовы. З гэтай нагоды Белдзяржкіно паставіла перад Саюзкіно пытанне аб неабходнасці дэманстрацыі кінафільмаў на беларускай мове і мовах іншых нацыянальнасцяў. Было таксама прапанавана выпускаць карціны на рускай і беларускай мовах з тым, каб зрабіць магчымай іх дэманстрацыю ў іншых рэгіёнах краіны. Аднак Саюзкіно рэкамендаваў ствараць кінафільмы «толькі на рускай мове» [1].

У дачыненні да мастацкага кіно праблема нацыянальнага і інтэрнацыянальнага ў беларускай культуры набывала асаблівае значэнне, таму што яно, па-першае, адразу стала выходзіць на шырокую аудыторыю, а значыць, уплываць не толькі на мастацкае, але і на нацыянальнае развіццё асобы, а па-другое, у значнай ступені адрывава карэннае насельніцтва Беларусі ад духоўнай спадчыны, таму што многія кінафільмы выходзілі на экраны без дубліравання на беларускую мову і былі прысвечаны розным праблемам гісторыі і культуры іншых народаў.

Першым з такой нагоды забіў трывогу пісьменнік М. Зарэцкі. Яго артыкул у газеце «Савецкая Беларусь» «Два экзамены. Да пытання аб тэатральнай крытыцы» (18 студзеня 1928 г.) і «Чым пагражае нам Дзяржкіно. Да крытыкі тэматычнага плана» (2 і 3 лістапада 1928 г.) паказвалі, якім шляхам ішоў на Беларусь гэты адносна новы для яе від мастацтва. М. Зарэцкі перасцярагаў ад неразумных тут запазычанняў з любых культур, у тым ліку і рускай, і лічыў, што ўсё лепшае ў беларускім кіно павінна «арганічна вырастаць з глебы нашай беларускай культуры» [2, с. 204].

Адзначым таксама наступнае: калі ў 1920-я гг. у беларускім кіно дамінавала тэма Кастрычніцкай рэвалюцыі, то ў 1930-я гг. у многіх фільмах побач з галоўным героем абавязковымі персанажамі становяцца «ворагі народа», дыверсанты, шпіёны. Паступова героіка-романтычная натхнёнасць змяняецца афіцыйнай параднасцю і прапагандай, дзе цэнтральным героем становіцца камісар («Першы ўзвод» (рэжысёр У. Корш-Саблін, 1933), «Балтыйцы» (рэжысёр А. Файнцмер, 1938), «Адзінаццатае ліпеня» (рэжысёр Ю. Тарыч, 1938)).

У 1920-х гг. у рабоце беларускіх кінематаграфістаў меліся значныя недахопы. Адаленасць кінафабрыкі ад Беларусі ўплывала на распрацоўку нацыянальнай тэматыкі, падрыхтоўцы нацыянальных кадраў.

Тым не менш тут плённа працавалі рэжысёры Ю. Тарыч, У. Гардзін, У. Корш-Саблін, група аператараў. На пачатку творчай дзейнасці кінастудыі працавалі і многія вядомыя майстры савецкага кіно: кампазітары І. Дунаеўскі, А. Ту-

ранкоў, акцёры Л. Кміт, М. Чаркасаў, М. Сіманяў і інш.

Заклучэнне. Беларускае кіно з’яўлялася і з’яўляецца летапісам гісторыі свайго народа, бо ў дакументальных і мастацкіх стужках захавала экранную спадчыну (вобразы, твары, постаці гістарычных асоб, важныя моманты гістарычных падзей). Кінематограф як частка мастацкай культуры народа адлюстроўваў у сваім развіцці ўсе складанасці гістарычнага лёсу Беларусі.

Літаратура

1. НАРБ. Ф. 4. Воп. 21. Спр. 322. Арк. 34.
2. Лыч Л. Беларусізацыя 20-х гадоў // Маладосць. 1995. № 11. С. 187–211.
3. Альшэўская С. І., Касовіч В. Ф., Шульга Л. А. Нацыянальна-дзяржаўнае будаўніцтва на Беларусі (1917–1927 гг.). Мінск: БДУ, 2000. 240 с.
4. Беларусізацыя: 1920-я гады: Дакументы і матэрыялы / пад агул. рэд. Р. Платонава, У. Коршака. Мінск: БДУ, 2001. 270 с.
5. Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў БССР. У 2 ч. Ч. 1. Беларусізацыя. Мінск: Выд-ва Нацкамісіі ЦВК БССР, 1928. 152 с.

References

1. NARB. Fund 4. I. 21. F. 322. L. 34.
2. Lych L. Belarusizatsyya 20's. *Maladosts'* [Maladosts'], 1995, no. 11, pp. 187–211 (In Belarusian).
3. Al'sheuskaya S. I., Kasovich V. F., Shul'ga L. A. *Natsyyanal'na-dzyarzhauunaye budauitstva na Belarusi (1917–1927 gady)* [Nation-building in Belarus (1917–1927)]. Minsk, BDU Publ., 2000. 240 p.
4. *Belarusizatsyya: 1920-ya gady: Dakumenty i materyyaly* [Belarusizatsyya: 1920's: Dokuments and materials]. Minsk, BDU Publ., 2001. 270 p.
5. *Praktychnaye vyrashenne natsyyanal'naga pytannya u BSSR. U 2 chastkakh. Chastka 1: Belarusizatsyya* [The practical solution of the national question in BSSR. In 2 parts, part 1: Belarusizatsyya]. Minsk, Vydatvstva Natskamisii TsVK BSSR Publ., 1928. 152 p.

Інфармацыя пра аўтара

Каляда Іна Уладзіміраўна – кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і паліталогіі. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Святрлова, 13а, Рэспубліка Беларусь).

Information about the author

Koleda Inna Vladimirovna – PhD (History), Assistant Professor, Assistant Professor, the Department of History of Belarus and Political Science. Belarusian State Technological University (13a, Sverdlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus).

Паступіў 28.03.2016